

Д. О. Бігунов

здобувач кафедри педагогічної та вікової психології
Рівненський державний гуманітарний університет

БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ»

У статті була зроблена спроба виокремити та проаналізувати різні точки зору на поняття «конфліктність особистості». Також наводяться та розглядаються рівні цього поняття. Зазначається, що конфліктність особистості може виконувати як конструктивну, так і деструктивну функцію в міжособистісному спілкуванні.

Ключові слова: конфлікт, комунікант, конфліктність особистості, поведінка у конфлікті, конфліктостійкість, рівні конфліктності.

Постановка проблеми. У контексті збільшення рівня конфліктності в нашому суспільстві розв'язання міжособистісних конфліктів так чи інакше важливе для будь-яких сфер діяльності. Оскільки вагомим фактором конфлікту є особистості комунікантів, то варто звертати увагу на психологічні особливості. Однією з таких особливостей, що детермінують зародження, динаміку і кінцевий результат розвитку конфлікту, є конфліктність особистості.

Успішна взаємодія особистості у конфлікті є вагомим чинником у розв'язанні проблеми підтримання психологічного здоров'я людини, що зумовлює актуальність дослідження конфліктності особистості. На жаль, незважаючи на все розмаїття досліджень, ця проблема не отримала повного висвітлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість наукових праць провідних учених, які описують особистість суб'єктом довольної активності (А. Адлер, Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Е. Еріксон, О. М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, З. Фрейд та ін.), розглядають сутність міжособистісної конфліктності (А.Я. Анцупов, Й. Клар, І.С. Почекаєва, Дж.Г. Скотт, К. Хорні, А.І. Шипілов та ін.) та формулюють методологічні положення психологічного вивчення та подолання конфліктів (А.Я. Анцупов, Ф.М. Бородкін, Ф.Ю. Василюк, Я.Л. Коломінський, І.Н. Коряк, Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель, К.Н. Поліванова, Н.В. Чепелєва та ін.), залишається певне коло питань, які потребують додаткового опрацювання.

Мета статті – розглянути та проаналізувати різні психологічні підходи до поняття «конфліктність особистості».

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури показує, що в психології немає однозначного визначення поняття «конфліктність особистості», що ускладнює як використання цього терміна, так і його теоретичне й емпіричне вивчення.

Уперше поняття «конфліктність особистості» ввів у психологію З. Фрейд, вважаючи, що людина є конфліктною за своєю природою, оскільки в ній борються неусвідомлювані бажання, які мають двоїтий характер. Саме з дією цих суперечливих мотивів він пов'язував психологічні механізми конфліктності [15]. Водночас А. Адлер уважав, що навколишній світ людини агресивний, а захищеність особистості перед ним, відчуття власної неповноцінності й недосконалості є головним джерелом конфлікту, оскільки вони зумовлюють прагнення людини переважати над іншими [1].

Проте В. Мак-Дугалл, С. Сигеле та ін. стверджують, що людям притаманні інстинкти виживання, стадності, страху та самоствердження за рахунок інших. Хоча ці інстинкти і неусвідомлені, однак вони дуже впливають на спрямованість активності особистості, зумовлюючи її конфліктність. За В. Мак-Дугаллом, ці інстинкти успадковуються, що забезпечує стабільність конфліктності поведінки. Водночас інстинкт боротьби за виживання забезпечує існування і розвиток [17].

На думку К. Хорні, ворожість людини є її природною реакцією на ворожий світ. Автор характеризує конфліктність характеристикою невротичної особистості, коли «людина невротично реагує на таку життєву ситуацію, яка у здорової людини взагалі б не викликала жодного конфлікту» [16, с. 291].

Отже, конфліктність найчастіше розглядається негативною якістю, наявністю якої визначає схильність особистості до деструктивних конфліктів.

Іншу точку зору пропонує І.М. Свириденко, розуміючи під конфліктністю стійкі, повторювані особливості поведінки особистості в конфлікті (як конструктивні (конфліктостійкість), так і деструктивні (власне конфліктність)). Автор пропонує розглядати три типи поведінки особистості в конфлікті: агармонійну пасивну (пасивна конфліктність), агармонійну активну (активна конфліктність) і гармонійну (конфліктостійкість) [12].

Аналогічне трактування дають О.В. Наконечна, Г.А. Шевчук і А.С. Шевчук, описуючи континуум, на одному з полюсів якого знаходиться конфліктність, а на іншому – конфліктостійкість особистості [8]. Цю думку підтримує й М.С. Міріманова, хоч і зазначає, що протилежним полюсом конфліктності є толерантність [7].

Деякі дослідники розглядають рівні конфліктності особистості. Так, у дослідженні І.С. Почекаєвої зазначається, що в процесі розвитку особистості змінюється і конфліктність. Ця зміна відбувається поетапно, що дозволяє виділити такі рівні конфліктності: елементарний, формальний, конформний, рівень дотримання нейтралітету, достатній, оптимальний [9]. Вартим уваги є той факт, що авторка робить акцент на когнітивному й емоційному аспекті конфліктності. Крім того, на наш погляд, виділення оптимального рівня конфліктності свідчить про те, що І.С. Почекаєва не розглядає конфліктність абсолютно негативною якістю особистості.

Рівні конфліктності (високий, середній та низький) виділяє також у своєму дослідженні О.О. Рильська, яка виявила психологічні особливості висококонфліктної особистості й визначила залежність конфліктності від індивідуально-типологічних властивостей і деяких особливостей структури особистості [11].

Однак усі зазначені підходи, як правило, протиставляють напрями взаємодії особистості з оточуючими. Зазвичай вони розглядають або готовність людини до розуміння інших, визнання права на власну думку, рішення або прагнення бути домінуючою стороною у взаємовідносинах, що поєднується з готовністю піти на конфлікт у разі невідповідності зовнішньої ситуації власним бажанням і цінностям. У першому випадку говорять про прояв у спілкуванні низької конфліктності (толерантності, конфліктостійкості), у другому – про конфліктність (або її високий рівень). Таким чином, мається на увазі певна дихотомія поведінки людини: вона або толерантна, або конфліктна, або знаходиться десь між цими крайніми позиціями.

Безумовно, такий лінійний підхід є досить зручним для класифікації стилів міжособистісного спілкування, але він не відображає всієї глибини і складності поведінки людини в соціальній взаємодії. Як доречно зазначає А.С. Силаков, така однозначність неприйнятна під час розгляду феномена конфліктності: суб'єкт, який класифікується дослідником конфліктним, не завжди обиратиме конкурентний спосіб взаємодії, з іншого боку, толерантна особистість не завжди буде погоджуватися з правом іншого на його образ думок, варіант дій [13].

Зі сказаного випливає, що однозначне пояснення тієї чи іншої активності людини лише з точки зору ситуаційного або ж особистісного підходу буде некоректним. Як указував С.Л. Рубінштейн, «зовнішні умови не прямо і безпосередньо визна-

чають кінцевий результат, а заломлюючись через дію внутрішніх умов, власну природу цього тіла або явища. При цьому внутрішні умови виступають причинами (проблема саморозвитку, саморуку, рушійні сили розвитку, джерела розвитку знаходяться в самому процесі розвитку як його внутрішні причини), а зовнішні причини виступають умовами, обставинами» [10, с. 129].

Слід зазначити, що поряд із поняттям «конфліктність особистості» в психології розглядаються і схожі категорії: «конфліктна особистість», «конфліктогенна особистість», «конфліктна поведінка», «схильність до конфліктної поведінки», «конфліктний потенціал особистості» тощо.

Крім того, вартою уваги є думка Дж.Г. Скотт щодо конфліктних особистостей, яка зараховує їх до категорії «важких», маючи на увазі людей, з якими спілкування є ускладненим, тобто конфлікти з якими легко виникають, але складно вирішуються. Так, учена, посилаючись на класифікацію Р.М. Бремсона, який виокремив і охарактеризував у книзі «Спілкування з важкими людьми» такі типи, як агресори, скаржники, мовчуни, суперпоступливі/конформісти, вічні песимісти, всезнайки та нерішучі [18], додає до списку максималістів, невинних брехунів, приховуючих, несправжніх альтруїстів [14].

Водночас Ф.М. Бородкін і Н.М. Коряк визначають загальні характеристики й основні типи конфліктних особистостей (демонстративний, ригідний, некерований, надточний, безконфліктний, цілеспрямовано конфліктний), що провокують або посилюють конфліктні відносини [4]. Конфліктні особистості, на думку авторів, характеризуються різкою відмінністю від партнерів за своїми психологічними характеристиками (наприклад, якщо конфліктна особистість повільна і ґрунтовна, то її буде дратувати чиясь метушливість і поспіх); недоліком загальної культури та психологічної культури спілкування.

Вартим уваги є те, що, визначаючи поняття «конфліктна особистість», Д. Бар-Тал, Й. Клар та А. Кругланські мають на увазі людину з підвищеною схильністю до сприйняття ситуацій конфліктними або схильну до конфліктного реагування на ті чи інші обставини [19]. Проте Є.В. Буртова вважає, що конфліктні особистості відіграють особливу роль у генеруванні конфліктів, багаторазово прискорюють процес розвитку конфліктної ситуації в негативному напрямі [5], а В.І. Андрєєв дає таке визначення: «Конфліктна людина – це та, яка частіше за інших створює і залучає інших у конфлікти і конфліктні ситуації» [2].

На думку О.О. Бодальова, конфліктною є особистість, яка через певні свої властивості є ініціатором багатьох негативних або деструктивних конфліктів, а також володіє схильністю залучатися до конфліктів, створених іншими [3].

На думку Р.М. Грановської, розрізняють людей незалежних (тих, хто вперто зберігає свої особисті цінності без нав'язування іншим) і конфліктних (які вважають за необхідне нав'язати свої цінності всім оточуючим). Серед конфліктних часто зустрічаються авторитарні особистості, які слабо усвідомлюють свої негативні властивості. Їхні життєві цінності полягають у досягненні зовнішнього успіху і престижу. Конфліктна особистість несприятливо впливає на психологічний клімат у групі. Однак автор не виключає і кореляції конфліктності з творчими здібностями, що сприяє вирішенню групою нестандартних завдань [6].

Висновки. Підсумовуючи описане вище, варто зазначити, що конфліктність можна визначити інтегративною якістю особистості, що є сукупністю компонентів і виявляється в потребі пошуку конфліктних ситуацій, яка характеризує особистість, з одного боку, нездатною прийняти точку зору опонента і знайти конструктивне рішення для запобігання переростання конфліктної ситуації в інцидент (деструктивна функція конфліктності), а з іншого – прояв конфліктності сприяє актуалізації соціальної сміливості, комунікативних та організаційних схильностей суб'єктів спільної діяльності (конструктивна функція конфліктності). Отже, конфліктність особистості може виконувати як конструктивну, так і деструктивну функцію в міжособистісному спілкуванні.

Таким чином, конфліктність особистості є однією з особистісних якостей, що зумовлюють зародження, динаміку і кінцевий результат розвитку конфлікту. Під час використання понять «конфліктність», «конфліктна особистість» більшість авторів розуміють високий рівень конфліктності, характеризуючи його негативною якістю, що визначає частоту вступу в конфлікти. Однак цей підхід не дає можливості визначити особистісні якості, які складають структуру конфліктності, і чітко визначити її функції (як конструктивні, так і деструктивні) в міжособистісній взаємодії. Крім того, більш детального висвітлення потребують питання про вплив конфліктності на продуктивність комунікативної діяльності, про механізми і умови її актуалізації. Набуває також значимості проблема визначення технологій, які сприяють формуванню конструктивної конфліктності особистості, а також оцінки ефективності. Більш докладно ці явища будуть проаналізовані в подальших наших публікаціях.

Література:

1. Адлер А. Индивидуальная психология и развитие ребенка. Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2017. 166 с.
2. Андреев В.И. Деловая риторика. Москва: Народное образование, 1995. 208 с.
3. Бодалев А.А. Психология общения: избранные психологические труды. Москва: МПСИ, МОДЭК, 2002. 256 с.
4. Бородкин Ф.М., Коряк Н.М. Внимание – конфликт! Новосибирск: Наука, 1989. 190 с.
5. Буртовая Е. В. Конфликтология. Москва: ЮНИТИ, 2002. 504 с.
6. Грановская Р.М. Творчество и конфликт в зеркале психологии. Санкт-Петербург, «Речь», 2006. 416 с.
7. Мириманова М. С. Конфликтология. Москва: Академия, 2004. 320 с.
8. Наконечная О.В., Шевчук Г.А., Шевчук А.С. Психологические детерминанты конфликтности подростков. Ярославский педагогический вестник. 2002. № 2. С. 15–23.
9. Почекаева И.С. Культура поведения в конфликте – как ее формировать. Воспитание школьников, 2009. № 2. С. 34–38.
10. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 512 с.
11. Рыльская Е.А. Влияние свойств личности учителя на особенности его конфликтов в педколлективе: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Казань, 1996. 18 с.
12. Свириденко И.Н. Конфликтность личности с разными уровнями зрелости: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Екатеринбург, 2007. 23 с.
13. Силаков А.С. Конфликтность и толерантность: две грани или разные направления пути личности? Психология человека в современном мире. Том 1. Комплексный и системный подходы в исследованиях психологии человека. Личность как субъект жизненного пути (Материалы Всероссийской юбилейной научной конференции, посвященной 120-летию со дня рождения С.Л. Рубинштейна, 15–16 октября 2009 г.) / Отв. ред.: А.Л. Журавлев, В.А. Барабанщиков, М.И. Воловикова. Москва: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. С. 309–311.
14. Скотт Дж.Г. Конфликты, пути их преодоления. Киев: Внешторгиздат, 1991. 190 с.
15. Фрейд З. Психология бессознательного. Санкт-Петербург: Питер, 2010. 198 с.
16. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ. Москва: Айрис-Пресс, 2004. 464 с.
17. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. Санкт-Петербург: Питер, 2014. 607 с.
18. Bramson R.M. Coping with Difficult People. N.Y.: Dell Publishing, 1988. – 240 p.
19. Klar Y., Bar-Tal D., Kruglanski A. Conflict as a Cognitive Schema: Toward a Social Cognitive Analysis of Conflict and Conflict Termination. The Social Psychology of Intergroup Conflict / Ed. by W. Stroebe et al. Berlin, Heidelberg, 1988. P. 73–85.

Бегунов Д. А. Многоаспектность психологического понятия «конфликтность личности»

В статье была сделана попытка выделить и проанализировать различные точки зрения на понятие «конфликтность личности». Также приводятся и рассматриваются уровни этого понятия. Отмечается, что конфликтность личности может выполнять как конструктивную, так и деструктивную функцию в межличностном общении.

Ключевые слова: конфликт, коммуникант, конфликтность личности, поведение в конфликте, конфликтоустойчивость, уровни конфликтности.

Bihunov D. O. Multidimensionality of the Notion “Conflictability of Personality”

The article makes an attempt to distinguish and analyze different points of view on the concept of “conflictability of personality”. The levels of this concept are also given and considered. It is also noted that conflictability of personality can perform both constructive and destructive function in interpersonal communication.

Key words: conflict, communicant, conflictability of personality, behaviour in conflict, conflict resistance, levels of conflictability.